พระพุทธศาสนากับหลักสิทธิมนุษยชน

BUDDHISM AND HUMAN RIGHTS PRINCIPLES

[1]พระมหาสุริยัน อุตฺตโร (บึงทะเล), [2]นคร จันทราช และ [3]พูลศักดิ์ หอมสมบัติ

[1]Phramaha Suriyan Uttaro (Bungthale), [2]Nakhon Jantharach

And [3]Poolsak Homsombat

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณาชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

[1]suriyanbungthale@gmail.com, [2]Nakhonsingh@hotmail.com,

[3]poolsak.mcu@gmail.com

Received: March 7, 2026; **Revised**: April 10, 2026; **Accepted**: April 12, 2026

บทคัดย่อ

สิทธิมนุษยชนเป็นหลักการพื้นฐานที่ชี้ถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันทุกคนพึงได้รับการเคารพและคุ้มครองอย่างเสมอภาคในสังคม ไม่ว่าจะมีความแตกต่างด้านเพศ เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา หรือสถานภาพใด ๆ ก็ตาม แนวคิดดังกล่าวแม้จะได้รับการสถาปนาอย่างชัดเจนในสังคมโลกยุคใหม่ แต่ในความเป็นจริงแล้ว พระพุทธศาสนาได้วางรากฐานทางความคิดที่สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนไว้ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ผ่านหลักธรรมคำสอนที่มุ่งเน้นความเสมอภาค การไม่เบียดเบียน และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข หลักธรรมสำคัญที่สะท้อนแนวคิดด้านสิทธิมนุษยชน เช่น ศีล 5 ซึ่งเป็นข้อบัญญัติขั้นพื้นฐานในการเคารพสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของผู้อื่น, หลักธรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้เพียงมุ่งหมายต่อความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา, สิทธิมนุษยชน

---

[1]อาจารย์ ดร. สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

[2]อาจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

[3] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาเอกสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

Abstract

Human rights are the basic principles indicating the values and dignities of humanities that all human beings in society should be equally respected and protected regardless of sex, race, language, religion, or other status. Even though the mentioned concept has been significantly established in the modern world, Buddhism had the foundation of thought in consistence with human rights since the time of the Buddha through teaching Dhamma principles focusing on equality, non-oppression, and peaceful co-existence. The Dhamma principles that reflect the thoughts on human rights include, for example, the Five Precepts as the basic provisions in respecting the rights of individuals in life and property. These Dhamma principles demonstrate that Buddhism does not only focus on spiritual liberation but also organizes an orderliness in social relations that truly respect the rights and dignities of human beings.

Keywords: Buddhism, Human Rights

บทนำ

สิทธิมนุษยชนเป็นหลักการพื้นฐานที่ชี้ถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันทุกคนพึงได้รับการเคารพและคุ้มครองอย่างเสมอภาคในสังคม ไม่ว่าจะมีความแตกต่างด้านเพศ เชื้อชาติ ภาษา ศาสนาหรือสถานภาพใดๆ ก็ตาม แนวคิดดังกล่าวแม้จะได้รับการสถาปนาอย่างชัดเจนในสังคมโลกยุคใหม่ แต่ในความเป็นจริงแล้ว พระพุทธศาสนาได้วางรากฐานทางความคิดที่สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนไว้ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ผ่านหลักธรรมคำสอนที่มุ่งเน้นความเสมอภาค การไม่เบียดเบียน และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

หลักธรรมสำคัญที่สะท้อนแนวคิดด้านสิทธิมนุษยชน เช่น ศีล 5 ซึ่งเป็นข้อบัญญัติขั้นพื้นฐานในการเคารพสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของผู้อื่น, หลักธรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้เพียงมุ่งหมายต่อความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

ดังนั้น การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจรากฐานทางศีลธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนา

กับแนวคิดสิทธิมนุษยชนสากล อีกทั้งยังช่วยให้เห็นคุณค่าของพระธรรมคำสอนในฐานะแนวทางในการสร้างสังคมที่สงบสุข ยุติธรรมและเคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์อย่างยั่งยืน

หลักธรรมที่สัมพันธ์กับสิทธิมนุษยชน

1. เบญจศีล

เบญจศีล หมายถึง การปฏิบัติด้วยการสำรวม ระวังทางกายและทางวาจาของตนให้เรียบร้อยดีงาม เป็นปกติ ศีลจึงมีความสำคัญมากในสังคมมนุษย์ทั้งด้านส่วนตัวและส่วนรวม กล่าวคือ ในด้านส่วนตัว ศีลเป็นพื้น ฐานของสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิตใจ สมาธิเป็นพื้นฐานของปัญญา ปัญญาเป็นพื้น ของความรู้ที่สามารถพาให้บรรลุผลสูงสุดในทางพุทธปรัชญา เถรวาทได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ปา.11/228/172.) ฉะนั้น ศีล ก็คือพระวินัยหรือกฎหมาย อันเป็นแกนหลักของความบริสุทธิ์ ศีลเป็นหลักธรรมสำคัญและจำเป็นที่มนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติตาม

ประเภทของของเบญจศีล ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีดังนี้

1) ปาณาติปาตา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการทำชีวิตของสัตว์อื่นให้ตกล่วงไปไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นหรือแม้แต่ชีวิตของตนเอง

2) อทินนาทานา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการลักขโมย โดยอาการวิธีการต่าง ๆ เช่น การลักขโมย การยักยอก ฉ้อฉล เป็นต้น

3) กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการประพฤติผิดในกาม อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจของคนอื่น

4) มุสาวาทา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้มีไว้เพื่อประกันคุณภาพของผู้คนในสังคม ให้มีความจริงใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่พูดเท็จด้วยหวังผลทางด้านวัตถุหรือชื่อเสียง เป็นต้น

5) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี ได้แก่ การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยรวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิด เพราะล่วงละเมิดแล้วสามารถทำให้ผู้ดื่มหรือเสพแล้วมีอาการเมาเสียสติมีอารมณ์ขุ่นมัว ดุร้าย ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ เช่น เกิดภาพหลอนแล้วก็สามารถทำร้ายร่างกายคนอื่นจนถึงแก่ชีวิตได้ ลักขโมยสิ่งของได้ ข่มขื่นกระทำชำเราหญิงสาวหรือภรรยาของผู้อื่นได้ และพูดปดได้ แม้ว่าในเวลาปกติเขาจะเป็นคนดีเพียงใดก็ตาม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ปา. 11/682/196.)

จุดมุ่งหมายของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาทมีมากมายหลายประการด้วยกันแต่สามารถพิจารณาได้จากอานิสงส์ของการมีศีลซึ่งมีอยู่ 5 ประการ ได้แก่

1) ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมาก

2) ชื่อเสียงย่อมฟุ้งขจรไป

3) จะเข้าไปสู่สมาคม ที่ประชุมใดๆ ก็มีความกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน

4) เมื่อถึงเวลาตาย ก็ตายอย่างมีสติ ไม่หลงตาย

5) เมื่อตายไปแล้ว ก็ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ประโยชน์หรืออานิสงส์ของศีลนี้เมื่อพิจารณาดีๆ แล้ว ก็ทราบได้ว่าสภาพจิตที่ไม่คิดล่วงละเมิด ฝ่าฝืนและเบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่นนั่นแหละ คือ ตัวศีล ซึ่งได้แก่ สภาพจิตที่เป็นปกติ ไม่ถูกกิเลส คือ เครื่องเศร้าหมอง อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง เข้าครอบงำ เมื่อจิตเป็นปกติดีแล้ว ก็ย่อมไม่ทำความชั่วทั้งทางกายและทางวาจา

สรุปได้ว่า ศีล คือ ปกติวิสัยของมนุษย์ที่ละเว้นการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยแท้จริงแล้วการรักษาเบญจศีล ก็คือ การควบคุมกายและวาจา มิให้ล่วงละเมิดปกติวิสัยของตนไม่เกิดการเบียดเบียนต่อผู้อื่น เพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขสงบร่มเย็นความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนกับเบญจศีล ในพุทธปรัชญาเถรวาท ในด้านต่างๆ

2. หลักแห่งกรรม

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในจูฬกัมมวิภังคสูตรว่า“ดูก่อนมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นผู้ต้องรับมรดกแห่งกรรม มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมนั้นเองย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวบ้าง ให้ดีบ้าง”(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543 :164) จากพุทธพจน์ข้างต้น อธิบายได้ว่า

1) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนนั้น ได้แก่ ตนเองเป็นเจ้าของแห่งกรรมที่ตนได้กระทำ ของอย่างอื่น เช่นเงินทอง ทรัพย์สมบัติภายนอก เราเพียงอาศัยใช้ชั่วคราว เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ทรัพย์สินเงินทองเหล่านั้นหาได้ติดตัวไปได้ไม่ มีแต่กรรมดีกรรมชั่วเท่านั้นที่จะติดตามไปทุกแห่งทุกชาติ ไม่ว่าจะไปเกิดเป็นอะไร สมบัติของมนุษย์จริงๆ คือ กรรมดีกรรมชั่วที่ตนทำ หาใช่ทรัพย์สมบัติภายนอกไม่ มรดกอย่างอื่น เช่นมรดกในทรัพย์สินที่คนอื่นเขาจะมอบให้ก็เป็นของไม่แน่นอน แต่กรรมที่ตนทำแล้ว ตนต้องได้รับ มันเป็นมรดกของผู้กระทำอย่างแน่นอน

2) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นแดนเกิด หรือเกิดมาเพราะกรรม ได้แก่ คนเราเกิดมาเพราะยังมีกรรมอยู่ คือ ยังมีกิเลส มีกรรมและมีวิบาก คือ ผลของกรรม ผลของกรรมนั้นย่อมส่งวิญญาณให้ไปเกิดในที่ต่างๆ ตามความเหมาะสมแก่กรรม วิญญาณนั้นย่อมปฏิสนธิในที่ที่เหมาะสมแก่กรรมของตน คนไม่มีกรรมแล้วเช่นพระอรหันต์ย่อมไม่เกิดอีก

3) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์พวกพ้องนั้น ได้แก่ พี่น้องโดยสาโลหิตของเราอาจช่วยเราได้บ้าง ช่วยไม่ได้บ้าง เป็นมิตรกันบ้าง เป็นศัตรูกันบ้าง ช่วยเหลือกันบ้าง แต่พวกพ้อง

เผ่าพันธุ์ที่อยู่กับเราตลอดเวลา คอยคุ้มครองรักษาเราอยู่ตลอดเวลาทั้งเวลาหลับและเวลาตื่น คอยช่วยเหลือให้เจริญรุ่งเรืองจริงๆ คือ กรรมของตนเอง

4) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยนั้น หมายความว่าที่พึ่งอย่างอื่นให้บุคคลพักพิงได้เพียงชั่วคราว แต่กรรมของตนนั้นเป็นที่พึ่งได้ตลอดชีวิต เป็นที่พึ่งได้ทุกๆ ชาติ

ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทถือว่ากรรมดี (กุศลกรรม) และกรรมชั่ว (อกุศลกรรม) ที่ทำไว้ในอดีตนั้นมิได้สูญหายไปไหน กรรมทั้งหมดจิตเป็นผู้รับเก็บสั่งสมไว้จะคอยให้โอกาสสนองให้ได้รับผลตามกำลังของกรรมนั้นๆ กรรมที่เก็บสั่งสมไว้นั้น ให้ผลข้ามภพข้ามชาติ ในสัตว์บุคคลที่เกิดในกามาวจรภูมิ ซึ่งรวมทั้งมนุษย์นั้น ปฏิสนธิจิตซึ่งประกอบพร้อมด้วยอดีตกรรมและอวิชชาจะทำหน้าที่ในการต่อภพต่อชาติ ปฏิสนธิมี 4 ประการ คือ “อปายปฏิสนธิ การสุคติ ปฏิสนธิ กามสุคติปฏิสนธิ รูปาวจรปฏิสนธิและอรูปาวจรปฏิสนธิ ดังพระบาลีว่า อปายปฏิสนฺธิ กามสุคติปฏิสนฺธิ รูปาวจรปฏิสนฺธิ อรูปาวจรปฏิสนฺธิ เจติ จตุพฺพิธา ปฏิสนฺธิ นาม” (พระสิทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2546 :218-231)

สรุปว่า สำหรับบุคคลที่สร้างกุศลกรรมในอดีตไว้มาก ปฏิสนธิจิตที่นำเกิดจะเป็นมหาวิปากจิต 8 ดวง ซึ่งมหาวิบากจิตนี้เป็นปฏิสนธิจิต ภวังค์จิต จุติจิตของมนุษย์ที่มีกุศลจิตที่มีกำลังมาก บุคคลที่เป็นพวกอิตถีอุภโตพยัญชนกนั้น มีรูปร่างสัญฐานลักษณะอาการเป็นหญิงตลอดจนอวัยวะเพศก็เป็นเพศหญิงอย่างธรรมดา ต่อเมื่อเวลาที่มีความพอใจในหญิงอื่นๆ เกิดขึ้นแล้ว จิตใจที่เป็นหญิงอยู่ก่อนนั้นก็หายไป เปลี่ยนสภาพเป็นจิตใจของผู้ชายขึ้นมาแทน และในเวลาเดียวกันนั้นอวัยวะเพศชายก็ปรากฏขึ้น อวัยวะเพศหญิงก็หายไป สามารถสมสู่กับหญิงนั้นได้

เนื่องจากคำสอนในพระพุทธศาสนาจะเน้นที่กรรม คือ การกระทำ การปฏิบัติการประพฤติมากกว่า ไม่ได้เน้นที่เชื้อชาติหรือตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือโคตรของผู้นั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ว่าในอดีต ในปัจจุบัน หรือในอนาคตจะทรงเน้นในเรื่องเดียวกัน ไม่แตกต่างกัน พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยย่อ 3 ประการ ได้แก่

1) สพฺพปาปสฺส อกรณํ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง

2) กุสลสฺสูปสมฺปทา ให้ประพฤติปฏิบัติแต่ความดีงาม

3) สจิตฺตปริโยทปนํ ฝึกฝนจิตใจของตนให้ผ่องใส34

คำสอนโดยย่อนั้นหมายความว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย โดยมิได้หมายเอาเฉพาะพระพุทธเจ้าองค์เดียวหรือองค์ใดองค์หนึ่ง แต่หมายเอาทุกพระองค์ทั้งหมด คำสอนของพระองค์เป็นกรรมวาทะ เป็นกิริยาวาทะ และเป็นวิริยวาทะ หรือเป็นกรรมวาทีและวิริยวาที อันหมายถึง พระพุทธศาสนาสอนเน้นในเรื่องการกระทำ สอนหลักกรรม สอนว่าความเพียรพยายามที่ประกอบหรือประพฤติย่อมมีผลจริง จะทำอะไรให้ทำด้วยความเพียรพยายามอย่างแท้จริง อย่าทำ

อะไรเหลาะแหละ เมื่อทำด้วยความเพียรพยายามเช่นนี้เรียกว่าวิริยวาทะ ดังนั้น คำสอนในพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญในเรื่องของการกระทำจริงๆ เมื่อทำแล้วก็ถือว่าได้ทำไปแล้วและให้ความสำคัญในเรื่องความเพียรพยายาม ไม่ใช่สอนให้ศาสนิกชนหยุดนิ่งอยู่เฉยๆ ไม่ได้สอนให้ศาสนิกชนมีเพียงศรัทธาความเชื่อหรือไม่ได้สอนหลักการบูชาอ้อนวอน บวงสรวงสิ่งศักดิสิทธิ์ใดๆ มากไปกว่าการสอนให้ประพฤติปฏิบัติเอาเอง

หลักกรรมนั้นเป็นหลักที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะว่าการกระทำใดๆ จะมากหรือน้อยผลที่เกิดจากการกระทำ กรรมนั้นหาไร้ผลไม่ กรรมกับผลของการกระทำจึงมีความสัมพันธ์กันแยกไม่ออกและมีความแนบแน่น โดยถือว่า ผลของกรรมดีกรรมชั่ว ก็เกิดจากผู้กระทำกรรมนั้น ถ้าผู้กระทำกรรมหนักผลที่จะได้รับต้องหนักด้วย และพระพุทธศาสนาเถรวาทยังมีทรรศนะอีกว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎที่เป็นจริงในตัวมันเองทั้งในอดีตและอนาคตตามเงื่อนไข หรือตามประเภทของกรรมที่บุคคลได้กระทำไปแล้ว ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้นผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สำ.ส. (ไทย) 15/903/274.)

ทำดีได้ดีนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัยอยู่แล้วแน่นอน เป็นผลดีตามกฎธรรมชาติ ซึ่งผู้ทำจะได้รับผลทันทีที่ทำนั้นแล้ว ถ้าทำดีจิตใจจะผ่องใสเบิกบาน มีใจเป็นกุศล ถ้าทำชั่ว จะได้ผลตรงกันข้าม ส่วนทำดีจะได้ดีทางสังคมหรือไม่นั้น ก็ต้องขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย ถ้าสังคมนั้นเป็นสังคมที่เป็นธรรม คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ถ้าสังคมนั้นเป็นสังคมที่เป็นอยุติธรรม คนทำดีย่อมได้ชั่วและคนทำชั่วอาจได้ดี พุทธศาสนาเถรวาทจึงมีหลักคำสอนให้รู้จักพึ่งตนเองในการประกอบคุณงามความดีในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดีและทำชั่วได้ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม (Law of Karma) (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541:162)

สรุปว่าแนวคิดเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่ามนุษย์มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยกรรมและการให้ผลกรรม คือ ถือ ว่าใครทำกรรมใดลงไป ไม่ว่าดีหรือชั่ว ผู้อื่นเห็นหรือไม่เห็น เขาผู้นั้นจะต้องได้รับผลกรรมนั้นตอบสนองอย่างสม่ำเสมอกันไม่ช้าก็เร็ว แม้นว่ามนุษย์แต่ละคนจะมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติ แต่พุทธศาสนาถือโดย หลักการพื้นฐาน มนุษย์เกิดมามีความเสมอภาคกัน แต่ที่ดูเสมือนว่าไม่เสมอภาคกันเป็นเพราะ “กรรม”อันเป็นการกระทำของมนุษย์เองมีความเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างมาก เพราะมนุษย์ได้รับสิทธิตามที่ตนเองเป็นผู้กระทำ จะอยู่ในฝ่ายดี(กุศล)หรือฝ่ายชั่ว(อกุศล) เท่านั้นเอง ตามคำสอนของพระพุทธศาสนามนุษย์จึงได้สิทธิเหล่านี้มาตั้งแต่เกิด การเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมก็คือ การส่งเสริมให้มนุษย์ตระหนักว่า เรามีสิทธิของเราอยู่แล้ว เรารักหวงแหนสิทธิของเราเพียงใด คนอื่นก็ย่อมหวงแหนสิทธิของเขาเพียงนั้น

3. หลักประโยชน์ 3

พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายและสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาใช้ปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ การแก้ไขปัญหาชีวิต และการลงมือทำจริงๆ ไม่ทรงสนับสนุนการพยายามเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีครุ่นคิดและถกเถียงหาเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญา41 ดังนั้น พรพะพุทธศาสนาเถรวาทถือเอาความสำเร็จอันก่อให้เกิดเป็นความสุขกายใจ ด้วยการลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองจากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับสูงครอบคลุมประโยชน์ 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่

1) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน

2) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในอนาคต

3) ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 :85) ประโยชน์ทั้ง 3 ข้างต้นนี้ถือเป็นขอบเขต เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งสรุปลงเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) สั่งสอนเพื่อให้รู้ (อภิญญายธรรมเทศนา) หมายความว่า เรื่องใดที่ไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับคำสอน พระองค์ก็ไม่ทรงสอนสิ่งนั้น ทรงสอนเฉพาะเรื่องเท่าที่จำเป็นสำหรับชีวิตเท่านั้น

(2) สั่งสอนอย่างมีเหตุมีผล (สนิทานธรรมเทศนา) หมายความว่า พระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรองตามแล้วก็ไม่เห็น และไม่ง่ายเกินไปจนไม่ต้องตรึกตรองขบคิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป

(3) สั่งสอนเพื่อให้รู้เข้าใจ และมีเหตุผล (สัปปาฏิหาริยธรรมเทศนา) หมายความว่า ผู้ฟังสามารถได้รับผลแห่งการฟัง การปฏิบัติตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนเป็นที่ตั้ง ไม่ต้องรอใครมาหยิบยื่นให้ เพราะปฏิบัติเหตุและได้ผลในชาตินี้เอง ไม่ต้องรอไปถึงชาติหน้า

หลักธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทนี้มีขอบเขตเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับเรื่องทัศนคติของชีวิตมนุษย์ หลักธรรมชาติมนุษย์ โดยเฉพาะเรื่องหลักกรรม หลักไตรลักษณ์ สังสารวัฏ เป็นต้นและไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์ แต่รวมไปถึงสัตว์ดิรัจฉานด้วย พระพุทธศาสนาเถรวาทยืนยันถึงความจริงแท้บนรากฐานเดียวกันภายใต้กฎเกณฑ์ที่แน่นอนเดียวกัน ดังนั้น หลักกรรมดี กรรมชั่ว จึงมีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนทั้งคนและสัตว์ แสดงให้เห็นถึงความเป็นสากลของพระธรรมคำสอนซึ่งมีขอบข่ายครอบคลุมทั้งชีวิตมนุษย์และสัตว์ ลักษณะของขอบเขตจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาเห็นได้ในคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

สรุปว่า ประโยชน์ 3 ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ มีขอบเขตที่ชัดเจนที่ทำให้มนุษย์มีเป้าหมาย มองประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเอง ใน 3 เวลา คือ ปัจจุบัน อนาคต และประโยชน์สูงสุด

ทั้งในด้านการกระทำ ผลของการกระทำ มีความเสมอภาคต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ใครทำอย่างไร ก็ย่อมได้รับผลอย่างนั้น

หลักธรรมที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

ผู้วิจัยได้ศึกษา หลักธรรม (หลักคิด) ส่งเสริมสิทธิสิทธิมนุษยชน ตลอดเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่หลักคำสอน ตามหลักฐานพระไตรปิฎก ถ้าพิจารณาโดย “ถ้อยคำ”(wording) จะพบว่าพระองค์ทรงมิได้ทรงใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน”(Huma Rights) แต่อย่างใด แต่ถ้าจะพิจารณาโดยเนื้อหาสาระ พระองค์ทรงสอนเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ในแง่ต่างๆมากมาย เช่น สอนว่าแม้มนุษย์แต่ละคนจะเกิดมาต่างชั้นวรรณะ แต่ถ้าทำดีก็ได้ดีชื่อว่าเป็นคนดีเสมอกัน ถ้าทำชั่วก็ทำชั่วเสมอกัน พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมในแง่สิทธิมนุษยชนดังนี้

1. อริยมรรคมีองค์ 8

อันที่จริงหลักคำสอนเรื่อง “อริยมรคมีองค์ 8” ตามหลักคำสอนดังกล่าวมีใจความโดยสรุปว่า การที่บุคคลจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้จะต้องปฏิบัติตามหลักอริยมรคมีองค์ 8 คือ

1) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

2) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ ดำออกจากกาม ดำริไม่พยาบาท ดำริไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

3) สัมมาวาจา เจอบรจาชอบ คือ เจรจาแต่ในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ โดยเว้นจากวจีทุจริต

4) สัมมากัมมันตะ การกระทำ คือ การกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง กระทำแล้วไม่นำทุกข์มาให้ และช่วยขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงและเว้นจากกายทุจริตทั้งปวง

5) สัมมาอาชีวะ การดำรงชอบ คือการดำรงชีวิตในแนวทางถูกต้อง ประกอบอาชีพสุจริตทั้งปวง

6) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ ความเพียรที่ถูกต้อง ได้แก่เพียรระวังมิให้บาปอกุศลเกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลให้เกิด เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นมิให้เสื่อม

7) สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกแต่ในสิ่งที่ถูกต้อง โดยตั้งสติกำหนดรู้เท่าทันเรื่องของกาย เรื่องของเวทนา เรื่องของจิต และเรื่องของธรรม

8) สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นชอบ คือ ความตั้งมั่นในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อทำให้จิตสงบและประณีต

จากหลักคำสอนดังกล่าวนี้เป็นการฝึกฝนให้มนุษย์แต่ละคนเป็นผู้รู้ชอบเห็นชอบว่า อะไรคือทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ให้รู้ในหลักไตรลักษณ์ว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง เมื่อมีความเห็นชอบดังนี้ก็จะได้มีดำริที่ถูกต้อง คือ ดำริที่ปลอดจากความโลภ ความเคียดแค้นชิงชัง และพยาบาท ปองร้ายผู้อื่น ในทาวาจาก็ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบคายและไม่พูดเพ้อเจ้อ ในทางกายก็ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์และไม่ประพฤติผิดในกาม ในด้านการประกอบอาชีพก็ไม่เลี้ยงชีพโดยวิธีที่เบียดเบียนชีวิตอื่นให้เดือดร้อนลำบาก ในองค์แห่งสัมมาวายามะ ก็เพียรป้องกันบาป ละเว้นลาป สร้างความดี และเพียรรักษาความดีนั้นให้คงอยู่ต่อไป ในองค์แห่งสัมมาสติและสัมมาสมาธิ ก็ช่วยฝึกจิตให้สงบตั้งมั่น นุ่นนวล ควรแก่งาน ไม่ฟุ้มซ่าน บริสุทธิ์ ผ่องใส และสงบเย็นอยู่เสมอ ถ้าเมื่อใดที่บุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 นี้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ นอกจากจะช่วยให้ถึงซึ่งความดับทุกข์แล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการ “รักษาตนเอง”ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีก่อน แล้วจะช่วย “รักษาผู้อื่น”ให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วย หรือ อีกนัยหนึ่งก็ คือการไม่เมิดสิทธิมนุยชนของเพื่อนมนุษย์อื่นตามความหมายของสิทธิมนุษยชนตามหลักสากล

2. คิหิวินัย

คิหิวินัย หมายถึง วินัยสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน หรือศีลธรรมสำหรับชาวบ้านทั่วไป ดั่งที่ทรงสั่งสอนไว้ใน สิงคาลกสูตร45 โดยที่พุทธศาสนาถือว่าคิหิวินัย เป็น ศีลธรรมเพื่อเสริมความดีงามให้แก่ชีวิตและสังคม ถ้าเมื่อใดที่ผู้ครองเรือนทั้งหลายต่างปฏิบัติตามหลักธรรมนี้นอกจากจะไม่เป็นการเบียดเบียนสิทธิของเพื่อนมนุษย์อื่น แล้วยังเป็นการช่วยรักษาสิทธิให้แก่กันและกันอีกด้วย ดังพอจะยกตัวอย่างมาให้ดูดังนี้

1) การประพฤติปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์โดยปราศจากอคติลำเอียง : อุดมการณ์ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนที่สำคัญประการหนึ่งคือ มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรมเสมอภาคเท่าเทียมกัน และถ้าพิจารณาให้ลึกเข้าไปโครงสร้างทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จะเห็นได้ว่าคำว่ายุติธรรม เสมอภาค เท่าเทียมกัน ในส่วนของพระพุทธศาสนาจะเน้นความยุติธรรมในแง่ของการต่อสู้แข่งขันที่เกิดจากเงื่อนไขปัจจัย ภายนอก ตัวมนุษย์ หากแต่จะมุ่งเน้นเงื่อนไข ภายในตน ที่จะไม่ปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยลำเอียง ดังคำสอนเรื่อง อคติ 4 ที่ว่าไม่พึง ลำเอียงเพราะความรักชอบ (ฉันทาคติ) และลำเอียงเพราะความโกรธแค้นชิงชัง (โทสาคติ) ลำเอียงเพราะความเขลา (โมโหคติ) และลำเอียงเพราะความกลัว(ภยาคติ) ฉะนั้น ถ้าเมื่อใดที่เราไม่ลำเอียงต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเหตุต่างๆ ดังกล่าวมานี้ นอกจากจะเป็นการหยิบยื่นสิทธิและความเป็นธรรมให้แก่เขาแล้ว ยังเป็นการช่วยป้องกันการถูกละเมิดสิทธิให้แก่เขาอีกด้วย

2) การไม่ดำเนินชีวิตเป็นไปในทางลิดรอนสิทธิของตนเองและผู้อื่น : โดยปกติของมนุษย์ ย่อมหวงแหนและพยายามปกป้องรักษาสิทธิของตนและผู้ใกล้ชิดทุกวิถีทางแต่บางครั้งอาจจะประมาทพลั้งเผลอ ปล่อยให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายต่ำ ได้แก่ “อบาย-มุขแห่งโภคะ 6” คือ ติดสุราและของมึนเมา,ติดการเที่ยวกลางคืน,ติดเที่ยวดูการละเล่น,ติดการพนัน,ติดคบคนชั่วเป็นมิตร,และเกียจคร้านทำงาน.อบายมุขโภคะทั้ง 6 อย่างนี้ เมื่อผู้ใดติดเข้าแล้วได้ชื่อว่าเป็นการเบียดเบียนลิดรอนสิทธิของตนและผู้อื่น กล่าวคือ การติดสุราและของมึนเมา จะได้ว่าเป็นการผลาญทรัพย์,ก่อการทะเลาะวิวาท,เป็นบ่อเกิดแห่งโรค,ทำลายเกียรติยศชื่อเสียง,เป็นคนไม่รู้จักอายและบั่นทอนกำลังสติปัญญา,การชอบเที่ยวกลางคืน จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่รักษาตัว,ไม่รักษาลูกเมีย,ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ,กลายเป็นที่ระแวงสงสัย,เป็นเป้าหมายให้ถูกใส่ความหรือข่าวลือและเป็นที่มาของความเดือดร้อนอื่นๆในภายหลัง.การชอบดูการละเล่น จะทำให้เสียการงานเราะถ้ามีรำที่ไหนที่นั่น ขับร้อง – ดนตรี – เพลง-เถิดเทิงที่ไหน ไปที่นั้น การติดการพนัน จะก่อความเสียหายคือ เมื่อชนะย่อมก่อเวร,เมื่อแพ้ย่อมเสียดายทรัพย์,ได้ชื่อว่าผลาญทรัพย์,ไม่เป็นที่เชื่อถือของผู้อื่น,ถูกเพื่อนฝูงหมิ่นประมาท และไม่มีใครประสงค์ที่จะได้ไว้เป็นคู่ครอง. การคบคนชั่วเป็นมิตร จะได้ชื่อไปตามลักษณะของคนชั่วที่คบนั้น คือ เป็นนักการพนัน,นักเลงหญิง,นักเลงสุรา,นักลวงของปลอม,นักหลอกลวง,และนักเลงหัวไม้ และการเกียจคร้านทำงาน จะเป็นผู้ขัดสนโภคะ เพราะมักอ้างเหตุแห่งการไม่ลงมือประกอบการงานว่า หนาวนัก ร้อนนัก,เย็นไปแล้ว,ยังเช้านัก,หิวนีกและอิ่มนัก.

3) การไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนชีวิตอื่น : ในคำสอนเรื่อง อริยมรรคมีองค์ 8 พระองค์ทรงวางหลัก ปฏิบัติที่สำคัญไว้ประการหนึ่งว่า ผู้ที่จะดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุอริยบุคคลได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) คือเลี้ยงชีพโดยวิธีสุจริตและไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียนสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น คำว่า เลี้ยงชีพโดยสุจริต หมายถึงไม่เลี้ยงชีพด้วยวิธีฉ้อฉล หลอกลวง ข่มขู่ เบียดบัง ยักยอกประจบเขากิน ใช้ลาภต่อลาภ ใช้เดรัจฉานวิชาเพื่อดูฤกษ์ยามทำนายลักษณะ หรือเที่ยวป่าวประกาศคุณวิเศษภายในตนเพื่อให้ผู้อื่นเลื่อมใสศรัทธาแล้วจะได้นำโชคลาภมาให้ เป็นต้น ส่วนคำว่าไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียนชีวิตอื่น หมายถึงไม่เลี้ยงชีพโดย มิจฉาอาชีวะ 5 ประการ คือ การค้าขายเครื่องประหาร ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประหารชีวิตสัตว์หรือมนุษย์,การค้าขายมนุษย์ ซึ่งหมายถึงการค้าทาสที่ปฏิบัติกันทั่วไปในดินแดนชมพูทวีปในสมัยนั้น,การค้าขายสัตว์ เพื่อที่จะนำไปฆ่าเป็นอาหาร,การค้าขายเครื่องดองของเมา อันอาจนำมาซึ่งการบั่นทอนสติสัมปชัญญะและเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนชีวิตคนอื่นด้วยวิธีการต่างๆและการค้าขายยาพิษ เพื่อที่จะนำไปปลงชีวิตอื่น จะเห็นได้ว่าวิถีแห่งสัมมาอาชีวะดังกล่าวเป็นวิถีแห่งการรักษาสิทธิในชีวิตและร่างกาย และยังเป็นการรักษาสิทธิในทรัพย์สินให้แก่เพื่อนมนุษย์อื่นอีกด้วย

4) การบริจาคทรัพย์เพื่อการกุศลและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์: โดยสภาพความเป็นจริงแล้ว ไม่มีมนุษย์คนใดสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่พึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน การประกอบอาชีพหนึ่งย่อมเกื้อหนุนต่ออีกอาชีพหนึ่ง เช่น การผลิตต้องพึ่งพาการซื้อขาย การซื้อขายต้องพึงพาการบริโภค เป็นต้น จึงไม่มีผู้ใดที่จะรวยขึ้นหรือจนลงเพราะการกระทำของตนเองล้วนๆ โดยมามีปัจจัยเกื้อหนุนจากผู้อื่น ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ต่างก็ เป็นหนี้ ตามธรรมจริยา ต่อกัน ดังที่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ กล่าวไว้ว่า ตามหลักของข้าพเจ้า มนุษย์ที่เกิดมาย่อมเป็นหนี้ต่อกัน (solidarism) เช่นคนจนนั้น เพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอผ้าด้วยมือ ครั้นมีเครื่องจักรแข่งขันคนที่ทอผ้าด้วยมือก็ต้องล้มเลิก หรือคนที่รวยเวลานี้ ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่นผู้ที่มีที่ดินมาก คนหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคาแพง สร้างตึกสูงๆ ดังนี้ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะการกระทำของนั้น จึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ ตามธรรมจริยาต่อกัน จึงจำต้องร่วมประกันภัยต่อกันและ ร่วมในการประกอบการ เศรษฐกิจ. (เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, 2530 :120).

3. ทิศ 6

ทิศ 6 พระองค์ทรงสอนเกี่ยวกับหลักสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ลักษณะของสิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทน ต่อกัน โดยเริ่มต้นจากตัวเราเป็นหลัก แล้วแผ่ออกไปสู่บุคคลอื่นอันประกอบด้วยบุคคล 6 ประเภท คือ 1.ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระภิกษุสมณชีพราหมณ์ 2.ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา 3.ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ 4.ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรธิดาและคู่ครอง 5. ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ เพื่อนฝูง 6.ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้หรือลูกน้องโดยแต่ละฝ่ายพึงรักษาสิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนแก่กันดังนี้

1) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับภิกษุสงฆ์สมณพราหมณ์ : พระพุทธองค์ทรงประกาศคำสอนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน...เพื่ออนุเคราะห์โลก48 เมื่อประกาศศาสนาแล้ว ก็ทรงส่งภิกษุสาวกออกไปแสดงธรรมคำสอนให้ไพเราะในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในเบื้องสูง (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ม.ป.พ. :34-35.) และก่อนที่จะออกไปเผยแผ่ศาสนาภิกษุสาวกเหล่านั้นต่างก็ได้รับการฝึกอบรมจนได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ทั้งสิ้นเพื่อที่จะให้ชาวเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและพร้อมที่จะทำทักษิณาทาน (ทำท่านตอบแทนคุณความดี) ฉะนั้น เมื่อพิจารณาภารกิจเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จะเห็นได้ว่าระหว่างคฤหัสถ์กับภิกษุไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ โดยคฤหัสถ์มีหน้าที่ถวายปัจจัยบริโภคแด่ภิกษุ และภิกษุก็บริโภคปัจจัยนั้นเพียงเพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่ได้ แล้วให้การอบรมสั่งสอนคฤหัสถ์เป็นการตอบแทน อุปมาเหมือนหมู่ผึ้งที่บริโภคน้ำหวานจากดอกไม้นั้นช้ำ แล้วช่วยผสมเกสรให้ดอกไม้ในขณะเดียวกันด้วย โดยสภาพความเป็นจริงแล้วระหว่างภิกษุกับชาวบ้านต่างผลัดกันเป็น ปฏิคาหก

(ผู้รับ) และ ทายก (ผู้ให้) โดยภิกษุให้ ธรรมทาน แก่ชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านให้อามิสทาน แด่ภิกษุ และเมื่อฝ่ายใดพลั้งเผลอละเมิดต่อกัน ต่างฝ่ายต่างก็ให้อภัยทานแก่กัน เมื่อต่างฝ่ายต่างให้ต่างรับกันอย่างนี้ จะช่วยให้ “บ้าน” กับ“วัด”เดินเคียงคู่ไปด้วยกัน ดังคำกล่าวของ พระธรรมทัศนาธร แห่งวัดชนะสงคราม ที่รู้กันสืบมาว่า “วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยก็เพราะวัดดัดนิสัย บ้านกับวัดผลัดกันช่วยอำนวยชัย ถ้าขัดกันก็บรรลัยทั้งสองทาง”

2) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับบิดามารดา:ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงคุ้มครองรักษาสิทธิของบุตรธิดา คือ พยายามป้องกันจากความชั่วทั้งหลายอบรมให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี ให้การศึกษาศิลปวิทยา เป็นธุระในการจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ และมอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาสอันควร เมื่อมารดาบิดา ช่วยคุ้มครองดูแลรักษาสิทธิให้แก่บุตรแล้ว บุตรธิดาพึงตอบแทนคุณและช่วยรักษาสิทธิของบิดามารดา คือเมื่อท่านเลี้ยงดูมาแล้วพึงเลี้ยงท่านตอบ,ทำกิจธุระการงานของท่าน, ดำรงวงตระกูลของท่านให้ตั้งมั่นอยู่ต่อไปได้, ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านด้วย

3) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับครูอาจารย์ : ในฐานะหน้าที่ของอาจารย์ พึงรักษาสิทธิของศิษย์ คือพยายามฝึกฝนอบรมศิษย์ให้เป็นคนดี,ถ่ายถอดความรู้ให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง, สอนความรู้ให้ศิษย์โดยไม่ปิดบัง,ยกย่องศิษย์ในหมู่พวกและสอนวิชาความรู้ให้สามารถออกไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้.เมื่ออาจารย์ช่วยดูแลรักษาสิทธิของศิษย์แล้วศิษย์ก็พึงตอบแทนคุณและช่วยรักษาสิทธิของอาจารย์ โดยการลุกขึ้นต้อนรับเพื่อแสดงความเคารพ,เข้าไปหาอาจารย์เพื่อรับใช้ ปรึกษาซักถามขอคำแนะนำ,ตั้งใจรับฟังคำสั่งสอนของอาจารย์ด้วยดี,ปรนนิบัติรับใช้ช่วยเหลือกิจธุระของอาจารย์ และตั้งใจเรียนศิลปวิทยาที่อาจารย์ถ่ายทอดให้ด้วยความเคารพเอาจริงเอาจัง โดยถือว่าเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

4) สิทธิและหน้าที่ต่างแทนระหว่างตัวเรากับบุตรภรรยา: มีคริสตสุภาษิตอยู่บทหนึ่งกล่าวว่า “ the master of husband is not himsrlf but wife, and the master of wife is not herself but husband.”(เจ้านายชีวิตของสามี มิใช่ตัวเขาเอง หากแต่เป็นภรรยา และเจ้านายชีวิตของภรรยา มิใช่ตัวหล่อนเอง แต่เป็นสามี) เมื่อนำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับคติของพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเกี่ยวกับการเลือกและการครองคู่ไว้ว่าธรรมดาสตรีย่อมพึ่งใจบุรุษ ที่มีรูป (รูปงาม) มีทรัพย์ มีศีล ไม่เกียจคร้านการงาน และสามารถที่จะมีบุตรกับสตรีนั้นมาเป็นสามี. ส่วนบุรุษเพศก็เช่นเดียวกัน ย่อมพึงใจสตรีผู้มีรูป มีทรัพย์ มีศีล ไม่เกียจคร้านการงาน และสามารถที่จะมีบุตรกับบุรุษนั้นได้ มาเป็นภรรยา. (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2537 :120.) และถือว่าโดยวิสัยสตรีเพศ ย่อมประสงค์บุรุษ นิยมเครื่องแต่งตัว มั่นใจในบุตรต้องการมิให้สตรีอื่นมาร่วมสามี และต้องการความเป็นใหญ่ในบ้าน (พิทูร มลิวัลย์, 2525: 133). ครั้นเมื่อบุรุษสตรีนั้นมาร่วมคู่ครอง

กันฉันสามีภรรยาแล้ว แต่และฝ่ายจึงช่วยกันทำหน้าที่ และรักษาสิทธิของกันและกันไว้ โดยฝ่ายสามีพึงให้เกียรติภรรยา,ไม่ดูหมิ่น,ไม่ประพฤตินอกใจ,มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ และจัดหาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาสอันควร. ส่วนฝ่ายภรรยาเมื่อสามีให้เกียรติดังนี้แล้ว พึงตอบแทนโดยการจัดแจงดูแลบ้านช่องให้เป็นที่เรียบร้อย, สงเคราะห์ญาติของทั้งสองฝ่ายด้วยดี,ไม่ประพฤตินอกใจ, พยายามรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้อย่างเต็มความสามารถ และขยันทำการกิจงานต่างๆให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปด้วยดี (สตรีในดินแดนชมพูทวีปสมัยนั้น เมื่อแต่งงานแล้วจะต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายสามี)

5) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับมิตรสหาย :พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเกี่ยวกับหลักการเลือกคบมิตร มิตรมี 2 ประเภท คือ มิตรเทียม กับมิตรแท้ ผู้ที่เป็นมิตรเทียมนั้นจะเป็นคนปอกลอก,ดีแต่พูด,หัวประจบและชักชวนในทางฉิบหาย มิตรประเภทนี้ไม่ควรคบ.ส่วนผู้ที่เป็นมิตรแท้จะเป็นผู้อุปการะ, ร่วมสุขร่วมทุกข์, แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ และมีน้ำใจไมตรี มิตรประเภทนี้ควรคบ. และเมื่อคบค้าสมาคมเป็นมิตร พึงปกป้องรักษาสิทธิให้แก่กันคือพึงเผื่อแผ่แบ่งปันกัน, พูดถนอมน้ำใจกัน,ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และตีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกขัน.ครั้นมิตรได้รับความอนุเคราะห์จากมิตรแล้วพึงอนุเคราะห์ตอบโดยการช่วยกันดูแลชีวิตและทรัพย์สินของมิตรผู้ที่ตกอยู่ในความประมาท,ในคราวที่มิตรมีภัยก็เป็นที่พึ่งพาอาศัยได้,ไม่ละทิ้งมิตรในยามทุกข์ยากและให้เกียรตินักถือวงศาคณาญาติของมิตรด้วยความจริงใจ.

6) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับคนรับใช้และคนงาน : ตามสภาพความเป็นอยู่ของชาวชมพูทวีปสมัยนั้น มิได้เป็นสังคมที่สลับซับซ้อนเมื่อสังคมอุตสาหกรรมเช่นทุกวันนี้ ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้เป็นนายกับคนรับใช้มิได้สัมพันธ์กันอย่างเป็นการทางการ ตามกฎหมายแรงงานเช่นทุกวันนี้ แต่สัมพันธ์ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างตอบแทนต่อกัน ในเชิงจริยธรรมดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนถึงสิทธิและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายไว้ว่า ในฐานะของผู้เป็นนาย พึงจัดแจงให้ผู้รับใช้ทำงานตามความเหมาะกับเพศ วัย และกำลังความสามารถ,โดยจ่ายค่าจ้างตอบแทนอย่างเป็นธรรม,ดูแลสวัสดิภาพความเป็นอยู่ตามเหมาะสม เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยต้องให้การดูแลรักษา, ถ้าได้สิ่งของอะไรมาเป็นพิเศษก็ต้องแบ่งปันให้, และจัดให้มีวันหยุดพักผ่อนตามสมควร, ส่วนในฐานะของคนรับใช้พึงอนุเคราะห์ตอบแทนบุญคุณนายโดยลงมือทำงานก่อนนาย, เลิกงานภายหลังนาย,รับผลประโยชน์ที่พึงได้เฉพาะทำที่นายแบ่งปันให้,พยายามทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งๆขึ้นและนำคุณความดีและกิจการของนายไปเผยแผ่ให้ปรากฏ.

สรุป

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักสิทธิมนุษยชน ล้วนได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และเน้นการมีสิทธิเสรีภาพ โดยชี้ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการกระทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง มนุษย์ควรมีเมตตากรุณาต่อกันให้อภัยซึ่งกันและกัน ผ่านการกระทำที่สอดคล้องกันระหว่างกาย วาจาและใจ เช่น หลักเบญจศีล หลักศรัทธา หลักแห่งกรรม หลักประโยชน์ 3 เป็นต้น จัดเป็นหลักการปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่หลายระดับแห่งการเข้าถึง ตามความรู้ความสามารถทางสติปัญญาของแต่ละบุคคล และหลักธรรมที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มากโดยไม่มีประมาณ ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ฐานะทางสังคมภาษาและศาสนา เช่น อริยมรรคมีองค์ 8 คิหิวินัย และ ทิศ 6 ล้วนมีการส่งเสริมให้ปฏิเสธความชั่ว สนับสนุนให้กระทำความดีต่อกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงอยู่ในฐานะสนับสนุนส่งเสริม และพัฒนาชีวิตมวลมนุษย์ให้เข้าถึงสันติสุขทั้งด้านส่วนตัวและส่วนรวมตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, (2530), *ปรัชญาสิทธิมนุษยชนและพันธกรณีในสังคมไทย*, กรุงเทพฯ: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), (ม.ป.พ.), *ทาน ศีล ภาวนา*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2543), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 9, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

_____. (2546), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 11, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสิทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, (2546), *ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฏีกา ปริจเฉทที่ 5 เล่ม 1,* กรุงเทพฯ : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ.

พิทูร มลิวัลย์, (2525), *หลักธรรมสำหรับการปกครอง*, กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

สุชีพ ปุญญานุภาพ, (2537), *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน*, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2541), *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา,* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.